

Теоретичні засади здійснення соціально-педагогічного патронажу в сім'ї

У статті розкрито проблему здійснення соціально-педагогічного патронажу в умовах сім'ї у контексті узагальнення теоретичних засад. Висвітлено основні дефініції проблеми, принципи і функції соціально-педагогічного патронажу, співвіднесено соціальний патронаж із соціально-педагогічним, розкрито особливості діяльності соціального педагога сім'ї.

Ключові слова: соціальний інститут, сім'я, патронаж, соціальний патронаж, соціально-педагогічний патронаж, принципи, функції.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Розуміння освіти як гаранта і визначального засобу розвитку людини, розвитку її талантів, розумових і фізичних здібностей, відтворення на цій основі інтелектуального та духовного потенціалу нації сьогодні набуває для України важливості. Наша держава успадкувала від попередніх часів широко розгалужену систему освіти. Здобутки цієї системи в цілому стали можливими завдяки наявності міцного її підґрунтя – початкової ланки освіти. Зберігши кращі надбання минулого, система освіти України сьогодні вступила на шлях динамічної модернізації, яка спрямована на розвиток і формування конкурентоспроможної, творчої та активної особистості, на осучаснення освітньої діяльності. Процес модернізації є складовою адаптації національної системи освіти до змін, які пов'язані з трансформаційними перетвореннями і входженням в європейський освітній простір. Питання забезпечення рівного доступу до якісної освіти, соціалізації в певних інституціях – це ключовий момент для розвитку освітньої галузі. Як соціальний інститут державою визначається сім'я, котра характеризується спільною формою взаємовідносин між людьми, в межах якої здійснюється основна частина їх життєдіяльності та є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку особистості та суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій... Дослідженнями різноаспектних проблем родинного виховання займаються А.Богущ, І.Бех, Н.Лисенко, І.Луценко, Т.Науменко, Т.Поніманська, В.Семиченко, О.Сухомлинська, К.Шербакова та ін. Проблеми соціального патронажу знаходять своє відображення у роботах Л.Алексєєвої, Н.Басова, М.Дарманського, Л.Мардахаєва, І.Осипової, А.Панова, Є.Холостової та ін. Соціально-педагогічний патронаж та його здійснення у різних соціальних інституціях досліджується О.Безпалько, Л.Зданевич, А.Капською, Н.Курочкою, М.Машкіною, Н.Омельченко та ін.

Формулювання цілей статті... Метою статті є узагальнення і розкриття теоретичних засад здійснення соціально-педагогічного патронажу в умовах сім'ї.

Вклад основного матеріалу... Сім'я являє собою систему соціального функціонування людини, один з основних інститутів соціалізації. Її функції трансформуються під впливом соціально-економічних умов і за рахунок внутрішніх процесів власного розвитку. Сім'я – це утворення, яке забезпечує кожному члену безпеку життя, турботу про малолітніх, старих і хворих, створює умови для соціалізації дітей і проявляє до кожного любов і піклування, розділяє труднощі та радощі [1]. Проте аналіз соціально-економічної ситуації сімей в Україні дає можливість констатувати, що сучасна сім'я у навчанні та вихованні дітей зустрічається з низкою проблем, окремі з яких самотійно не може розв'язати, а потребує допомоги фахівців із соціальної роботи.

Нормативно-законодавче освітянське поле в Україні дозволяє практично це робити на рівні різних соціальних інституцій, у тому числі і у сім'ї. Законом України „Про освіту” у статті 22 – „Соціально-педагогічний патронаж” – визначено, що соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї та суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників [4]. Соціально-педагогічний патронаж включає в себе всебічну і дієву допомогу сім'ї, що має різні проблеми, силами фахівців соціальних служб, що орієнтуються на власні педагогічні можливості, а також на ресурси соціально-педагогічного простору [6, с.525]. Соціально-педагогічний патронаж сімей, який проводиться з урахуванням їх віднесення до певної групи (багатодітні, малозабезпечені та ін.), на основі спостереження з метою визначення фізичного і психічного стану членів родини, характеру взаємин між батьками і дітьми, забезпечення нормального сімейного виховання членів родини і створення нормальної соціально-педагогічної обстановки, є одним із видів соціального патронажу.

Термін „патронаж” походить від французького *patrone* – заступник, заступництво. Під патронажем розуміють систему соціально-педагогічної допомоги і підтримки людині, яка спрямована на

попередження ускладнень, рецидивних проявів у процесі активної роботи людини по самовдосконаленню, подоланню соціально-педагогічних проблем, а також на укріплення і подальший розвиток у неї навичок соціально-педагогічної роботи над собою [5]. Патронаж як комплекс дій із надання соціальних послуг на стабільній і регулярній основі протягом тривалого часу в структурному плані включає ряд ієрархічних ланок і має родову й видову структуру. Соціальний патронаж – діяльність по наданню адресної підтримки й різноманітних соціальних послуг, що надаються на тривалій основі сім'ям і дітям (клієнтам), що потрапили у важку або небезпечну, кризову ситуацію, але об'єктивно не володіють здатністю або втратили можливість самостійно її перебороти.

Узагальнення досліджень з означеної проблеми дало можливість виокремити принципи соціально-педагогічного патронажу сім'ї: комплексність; системність; повага автономності сім'ї та кожної особистості, котра отримує допомогу, її прав на вільний вибір свого шляху розвитку; оптимальне використання потенційно-позитивних резервів сім'ї; об'єктивна оцінка потреб сім'ї і надання допомоги в реальному можливому обсязі, без прагнення до нездійснених цілей, ідеалів; диференційований підхід до проблем сім'ї та її членів у контексті врахування типу сім'ї, родинного середовища і його виховного потенціалу; адресний характер, в основі якого лежить індивідуальний підхід до кожного члена родини відповідно до рівня їхнього усвідомлення власних соціально-педагогічних проблем і можливостей їхнього розв'язання; опора на позитивний соціально-педагогічний досвід; співпраця на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії; конфіденційність; своєчасність надання допомоги. Вважаємо за необхідне відзначити, що дотримання принципів закономірно впливає на організацію соціально-педагогічного патронажу, забезпечує ефективність прийнятих зусиль.

На сучасному етапі гуманізації суспільних відносин визначаються нові, самостійні напрями соціальної допомоги і підтримки сімей, що опинились у кризовій ситуації, небезпечній у першу чергу для дітей, що народжуються і виховуються у несприятливих умовах. Перенос акценту на раннє виявлення соціальних відхилень, тобто на профілактичні міри потребує запровадження ефективних інноваційних технологій, що дозволили б реально впливати на виправлення неблагополучної ситуації в сім'ї і суспільстві в цілому.

Результати спостережень і наукових досліджень дали можливість трактувати, що через соціально-педагогічний патронаж сімей вдається реалізувати право кожного члена сім'ї:

- відчувати себе потрібним;
- жити у безпечному середовищі;
- бути вислуханим і почутим;
- на шанобливе ставлення до особистості та почуттів кожного члена родини;
- на допомогу;
- на самореалізацію;
- на серйозне і уважне ставлення до проблем кожного члена родини [5].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав нам можливість узагальнити, що метою соціально-педагогічного патронажу сімей є: формування у дитини з раннього віку загальнолюдських цінностей; надання дитині допомоги та підтримки у гідному самоствердженні та повноцінному житті; підвищення рівня готовності сім'ї до планування народження дітей, виконання виховної функції і первинної соціалізації дитини; формування педагогічної культури батьків; виховання дитини з позиції її інтересів і поваги до батьків; створення сприятливого сімейного мікроклімату та зміцнення інституту сім'ї.

Узагальнений аналіз результатів теоретико-практичних досліджень дозволив нам виокремити основні завдання соціально-педагогічного патронажу сім'ї:

- 1) організація цілеспрямованої фахової допомоги сім'ї у вирішенні її соціальних і психолого-педагогічних проблем;
- 2) допомога сім'ї у створенні доцільних умов виховання дитини у родині відповідно до її віку, індивідуальних особливостей та потреб вікового і всебічного розвитку;
- 3) формування соціально-педагогічної компетенції сім'ї – набуття членами сім'ї соціально-педагогічних знань і навичок, достатніх для реалізації завдань повсякденного життя, які виникають під час спілкування з оточенням [1].

Соціально-педагогічний патронаж сім'ї базується на таких функціях:

– виховна, (що передбачає формування педагогічної компетенції сім'ї) – процес позитивної соціалізації дітей та батьків, спрямований на вдосконалення, досягнення успіхів у конкретних життєвих ситуаціях на засадах компетентності, етики і моралі; вміння орієнтуватися у суспільних взаєминах; адаптацію батьків та дітей під час навчання та виховання дітей відповідно до вікових можливостей і соціальних потреб; допомогу в підготовці до школи дітей, які не відвідують дошкільні навчальні заклади; здатність до прийняття, розуміння і поваги до інших;

– соціально-правова, що виявляється у піклуванні держави про сім'ю, дітей, у їх правовій підтримці та захисті; формуванні правової компетентності та культури сім'ї шляхом ознайомлення із чинним законодавством;

– соціально-реабілітаційна, яка передбачає виховну, освітню й певну опікунську роботу з неблагополучними сім'ями і сім'ями груп ризику [6].

На основі узагальнення результатів наукових досліджень і практичної діяльності визначимо типи допомоги, якої потребують сім'ї з боку соціальних служб.

Соціально-демографічна – такої допомоги потребують багатодітні сім'ї; бездітні; які розлучаються; сім'ї „маленьких мам”.

Матеріально-житлова допомога потрібна малозабезпеченим сім'ям, які перебувають у складних житлових умовах; вагітним жінкам; матерям, на утриманні яких є неповнолітні діти; матерям і батькам, які втратили роботу, потребують роботи зі скороченим робочим днем, вдома тощо.

Медико-соціальна необхідна сім'ї з дітьми; батьками-інвалідами з фізичними та психічними захворюваннями; які зловживають спиртними напоями, застосовують наркотичні речовини, мають прояви суїциду.

Соціально-правової допомоги потребують сім'ї, в яких батьки перебувають у суперечності із суспільними законами; криміногенна обстановка в сім'ї, одного з батьків засуджено; молоді люди, які повернулися з місць позбавлення волі (ВТК, спецшколи, спец ПТУ). Завдання полягає в тому, щоб захистити дітей, які зазнають різного роду насильства, від несприятливого впливу середовища, а також допомогти батькам у розв'язанні складних питань у сімейному вихованні, налагодженні взаємостосунків цих батьків зі школою [2].

Соціально-педагогічна допомога має психологічну складову, котра містить у собі два компоненти:

1. Підтримка, спрямована на створення сприятливого мікроклімату в родині в період короткочасної кризи.

2. Корекція міжособистісних відносин, яка здійснюється, в основному, коли в родині існує психологічне насильство над дитиною, що призводить до порушення її нервово-психічного і фізичного стану. Донедавна цьому явищу не приділялося належної уваги. До такого виду насильства відносять залякування, образу дитини, приниження її честі й гідності, порушення довіри.

Аналіз компонентів психологічної складової доводить, що здійснення соціально-педагогічного патронажу сім'ї вимагає дотримання соціальним педагогом ряду етичних принципів: принципу самовизначення родини; добровільності прийняття допомоги; конфіденційності, тому слід знаходити можливості інформувати родину про майбутній візит; толерантності; щирості [1].

Як уже нами зазначалося, соціально-педагогічний патронаж здійснюється соціальним педагогом. Ця професія в Україні була введена до кваліфікаційного переліку спеціальностей у 2002 році. Соціальний педагог – це фахівець, який зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності [5, с.69]. Він організовує взаємодію освітніх і позанавчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення у соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі.

Соціальний педагог, який здійснює соціально-педагогічний патронаж сім'ї, виконує такі функції, як: діагностичну, прогностичну, консультативну, захисну, організаторську, попереджувально-профілактичну; соціально-терапевтичне передбачення.

Соціальні послуги такого педагога можуть мати інформаційний, консультативний характер, метою яких є надання психолого-педагогічної, правової, соціально-медичної, матеріальної підтримки сім'ям. Завдання полягає у тому, щоб допомогти сім'ї в цілому і кожному з її членів справитися з повсякденними життєвими труднощами, проблемами. Тобто, кожна людина і сім'я мусить продіагностувати проблеми, які з'явилися, і самостійно вирішити їх. У разі потреби здійснюється їхня корекція соціальним педагогом.

Соціальний педагог виступає посередником між сім'єю, державою, громадськими організаціями та законодавчими органами. Соціально-педагогічні послуги спрямовані на допомогу у створенні й поліпшенні умов життєдіяльності сім'ї, можливостей її самореалізації, на захист її прав та інтересів, на допомогу дітям у навчанні в школі тощо. Це, насамперед, роз'яснення про пільги, що надаються молодим сім'ям, жінкам, одиноким, неповнолітнім матерям, дітям з неблагополучних сімей і сімей групи ризику, їх батькам, формування їхньої правосвідомості, відповідального ставлення батьків до батьківських обов'язків, надання різних видів соціально-педагогічних послуг дітям і сім'ям – жертвам екологічних, технологічних, політичних катастроф, які опинилися в екстремальній ситуації, а також молоді, яка збирається взяти шлюб. Молодій сім'ї, неповнолітнім та молоді має бути гарантовано надання різного роду інформативних консультацій [5]. Спостереження і аналіз статистичних даних з означеної проблеми доводять, що соціальної допомоги потребують також сім'ї, які мають проблеми у вихованні дитини з будь-яких причин, проблеми у внутрішньосімейних взаємовідносинах або у стосунках із суспільством, в організації життєдіяльності сім'ї, а також сім'ї соціального ризику з

несприятливими умовами існування. Такі сім'ї потребують різних видів допомоги: з питань планування сім'ї, виховання та догляду за дітьми, адаптації до зміни зовнішніх умов, розробки індивідуальних сімейних стратегій, підготовки молоді до вступу в шлюб, організації вільного часу молоді сім'ї, налагодження сімейного побуту й господарства, удосконалення взаємостосунків у сім'ї тощо.

Соціальний педагог проводить соціальну діагностику і на її основі складає програму допомоги сім'ї, яка включає виховання дітей, організацію догляду за ними, оформлення опікунства у разі необхідності, захист дітей, турботу про дітей з відхиленнями у фізичному, психічному і розумовому розвитку, організацію дозвілля, підвищення освітньо-культурного рівня батьків, відродження народних традицій, зміцнення духовних зв'язків між членами родини, пропаганду здорового способу життя [5, с.113].

На основі вивчення теоретичних положень і аналізу результатів наукових досліджень можемо констатувати, що працюючи з родинами, соціальний педагог виступає у відповідних соціальних ролях:

1. Радник – інформує родину про важливість і можливість взаємодії батьків і дітей у родині; розповідає про розвиток дитини; дає педагогічні поради щодо виховання дітей.

2. Консультант – консультує з питань сімейного законодавства; міжособистісної взаємодії в родині; інформує про існуючі методи виховання, орієнтовані на конкретну родину; роз'яснює батькам способи створення умов, необхідних для нормального розвитку і виховання дитини в родині.

3. Захисник – захищає права дитини у випадку, коли доводиться зіштовхуватися з повною деградацією особистості батьків (алкоголізм, наркоманія, жорстоке ставлення до дітей) [1].

Висновки... На основі викладеного матеріалу ми дійшли висновку, що соціально-педагогічна робота у родині належить до видів професійної діяльності на царині сфері „людина-людина”, яка вимагає від фахівця здатності успішно функціонувати в системі міжособистісних відносин, а соціально-педагогічний патронаж сім'ї є однією із сучасних і пріоритетних форм взаємодії з різними типами сімей. Поза лаштунками нашого дослідження залишилася проблема методичних підходів до здійснення патронажу в різних типах сімей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Адресний соціальний патронаж сім'ї та дітей : наук.-метод. посіб. / [ред. Л. С.Алексеева]. – М. : Державний НДІ родини і виховання, 2000. – 160 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 143 с.
3. Дарманський М. М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні / М. М. Дарманський. – Хмельницький : Поділля, 1997. – 384 с.
4. Закон України „Про освіту” від 23 травня 1991 року № 1060 – XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – № 34. – С. 451.
5. Машкіна Л. А. Соціально-педагогічний патронаж у системі дошкільної освіти / Л. А. Машкіна, Л. В. Зданевич. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 232 с.
6. Холостова Є. І. Соціальна робота : навч. посіб. / Є. І. Холостова. – М. : Вид.-торгова корпорація „Дашков і К”, 2005. – 668 с.

Анотація А.И.Андрейчук

Теоретические принципы осуществления социально-педагогического патронажа в семье

В статье раскрыта проблема осуществления социально-педагогического патронажа в условиях семьи в контексте обобщения теоретических принципов. Отражены основные дефиниции проблемы, принципы и функции социально-педагогического патронажа, соотносены социальный патронаж с социально-педагогическим, раскрыты особенности деятельности социального педагога семьи.

Ключевые слова: *социальный институт, семья, патронаж, социальный патронаж, социально-педагогический патронаж, принципы, функции.*

Summary

L.Y.Andreichuk

Theoretical Principles of Realization Social-Pedagogical Patronage in the Family

The problem of realization social-pedagogical patronage under the family conditions in the context of theoretical principles generalization is revealed in the article. Main definitions of the problem, principles and functions of social-pedagogical patronage are reflected, social patronage and social-pedagogical patronage are correlated, peculiarities of work of family social pedagogue are revealed.

Key words: *social institute, family, patronage, social patronage, social-pedagogical patronage, principles, functions.*

Дата надходження статті: „22” березня 2012 р.